

Τι είναι οι κειμενικοί δείκτες

A. 02

Οι κειμενικοί δείκτες αναφέρονται σε επιλογές του συγγραφέα σε επίπεδο περιεχομένου ή μορφής (γλωσσικές, δομικές, αφηγηματικές). Συνδέονται στενά με το θέμα που πραγματεύεται ο συγγραφέας και βοηθούν στη βαθύτερη κατανόηση και την ερμηνευτική προσέγγιση του κειμένου.

Οι δείκτες αυτοί αξιοποιούνται **επιλεκτικά** στη σύνθεση του ερμηνευτικού σχολίου.

A. Δείκτες περιεχομένου

Τίτλος, χαρακτήρες, πρόσωπα, συναισθηματικό κλίμα, συγκρούσεις, στάσεις, συμπεριφορές, διακειμενικές αναφορές (συνομιλία του λογοτεχνικού έργου με άλλα).

Στοιχεία συγκεκριμένου

Κοινωνικές, πολιτικές συνθήκες, κοινωνικά προβλήματα, ανθρώπινες σχέσεις, ιδέες, αξίες, ήθη, στερεότυπα, πολιτισμικό πλαίσιο, κουλτούρα, θρησκεία, γλώσσα.

B. Γλωσσικοί και δομικοί κειμενικοί δείκτες

Σχήματα λόγου

Μεταφορές, παρομοιώσεις, προσωποποιήσεις, επαναλήψεις, αντιθέσεις, υπερβολή, ασύνδετο, οξύμωρο, μετωνυμία, κ.ά.

Άλλες γλωσσικές επιλογές

Ρηματικά πρόσωπα, εγκλίσεις, λεξιλόγιο, γλωσσικές ποικιλίες / ιδιώματα, ερωτήσεις, στίξη, ευθύς - πλάγιος λόγος, ονοματοποίηση, ρηματικές φράσεις.

Δομή - οργάνωση

Σύνδεση προτάσεων, παρατακτική - υποτακτική σύνδεση, μακροπερίοδος - μικροπερίοδος λόγος.

Γ. Αφηγηματικοί δείκτες

Γένος- είδος κείμενου: ποίημα, πεζό, μυθιστόρημα ιστορικό, μυθιστόρημα φαντασίας, μυθιστόρημα με αυτοβιογραφικά στοιχεία, κ.ά.

Στιχουργική: μέτρο – ομοιοκαταληξία.

Εικονοποιία.

Δομή: μέρη του κειμένου, πλοκή, μοτίβα.

Αφηγηματικές τεχνικές ως προς τον χρόνο: γραμμική/ευθύγραμμη αφήγηση, επιτάχυνση - επιβράδυνση, αναδρομή / flash back, πρόληψη.

Αφηγηματικοί τρόποι: αφήγηση, περιγραφή, εσωτερικός μονόλογος, διάλογος, σχόλια του αφηγητή, ελεύθερος πλάγιος λόγος.

Εστίαση / οπτική γωνία: μηδενική, εσωτερική, εξωτερική.

Τύποι αφηγητή με βάση την οπτική γωνία: αφηγητής- θεός, αφηγητής- άνθρωπος.

Τύποι αφηγητή με βάση τη συμμετοχή στα γεγονότα: ομοδιηγητικός, ετεροδιηγητικός.

Άλλες αφηγηματικές τεχνικές	Θεατρικά στοιχεία, κινηματογραφική τεχνική / «ζουμ».
-----------------------------	--

Σχόλια - Οδηγίες για την αξιοποίηση των κειμενικών δεικτών

1. Η τεκμηρίωση με αναφορά σε κειμενικούς δείκτες είναι απαραίτητη, ακόμη κι αν στην εκφώνηση του θέματος δεν γίνεται αναφορά σε αυτούς. Αν η εκφώνηση αναφέρεται σε συγκεκριμένους δείκτες, αξιοποιούμε κυρίως αυτούς που μας δίνονται.
2. Δεν ενδιαφέρει η απλή αναφορά/απαρίθμηση των κειμενικών δεικτών, αλλά η αξιοποίηση των πιο σημαντικών από αυτούς στην ερμηνεία. Οι αναφορές σε χωρία του κειμένου ή σε συγκεκριμένους κειμενικούς δείκτες αξιολογούνται, στον βαθμό που υποστηρίζουν επιτυχώς την ερμηνευτική προσέγγιση. Για παράδειγμα:
 - Η αναφορά σε μια λέξη/φράση που επαναλαμβάνεται έχει νόημα, αν εξηγούμε ότι με αυτή επιτείνεται κάποια σκέψη/συναίσθημα του ποιητικού υποκειμένου/ήρωα.
 - Η αναφορά σε μια αντίθεση, αν καθιστά περισσότερο φανερή/έντονη τη διαφορά, λ.χ. ανάμεσα σε αυτό που επιθυμεί και αυτό που βιώνει το ποιητικό υποκείμενο / ο ήρωας κ.λπ.
 - Η αναφορά στο β' ρηματικό πρόσωπο έχει αξία ως ένδειξη διαλόγου του ποιητικού υποκειμένου με κάποιο πρόσωπο ή με τον αναγνώστη κ.λπ.
3. Ένας κειμενικός δείκτης που σε ένα κείμενο αποτελεί τη βάση της ανάλυσης (π.χ. μια αντίθεση) σε ένα άλλο κείμενο μπορεί να μην έχει κάποια ιδιαίτερη σημασία. Επομένως, δεν αναζητούμε τους κειμενικούς δείκτες μηχανικά με βάση έναν κατάλογο, αλλά αφήνουμε το κείμενο (το νόημά του) να μας «υποδείξει» αυτούς που είναι σημαντικοί για την ερμηνεία του.
4. Τα σύντομα χωρία, φράσεις ή μοτίβα του κειμένου προσπαθούμε –κατά το δυνατόν– να τα ενσωματώνουμε στη ροή του λόγου στην απάντησή μας, και όχι να τα παραθέτουμε αυτόνομα και ξεκομμένα.
5. Δεν χρησιμοποιούμε στην απάντηση τους όρους «ο συγγραφέας» ή «ο ποιητής», αλλά τους όρους «ο αφηγητής» ή το «ποιητικό υποκείμενο», αφού οι πρώτοι όροι αναφέρονται σε συγκεκριμένα πραγματικά πρόσωπα, ενώ οι δεύτεροι σε φανταστικά/επινοημένα από τον συγγραφέα ή τον ποιητή.
7. Η ελευθερία στην ερμηνεία του κειμένου από τον μαθητή τιθασεύεται από τους κειμενικούς δείκτες, οι οποίοι νοηματοδοτούν το κείμενο και, επομένως, περιορίζουν τον κίνδυνο αυθαίρετων ερμηνειών.

A. 03-07

Σύμφωνα με τις τελευταίες ΟΔΗΓΙΕΣ του ΙΕΠ, η διατύπωση του τρίτου θέματος μπορεί σχηματικά να λάβει τις μορφές που παρουσιάζονται παρακάτω.

Ενδεικτικές διατυπώσεις / Τύποι ερωτημάτων

Το βασικό θέμα

Να σχολιάσετε εκείνο το θέμα, από όσα θέτει το κείμενο, που κρίνετε πιο σημαντικό.
[Οδηγίες ΙΕΠ, 09.01.2020]

- Το βασικό ερώτημα / θέμα
- Η απάντηση του κειμένου/ ήρωα ή του ποιητικού υποκειμένου
- Η απάντηση του μαθητή (προσωπική τοποθέτηση)

Ποιο είναι το ερώτημα / θέμα που, κατά τη γνώμη σας, θέτει το κείμενο; Ποια είναι η απάντηση του κειμένου / του ήρωα κ.λπ.; Ποια είναι η δική σας απάντηση; [Οδηγίες ΙΕΠ, 09.01.2020]
Ποιο είναι το ερώτημα που προκύπτει, κατά τη γνώμη σας, από τους στίχους 15 και 17 του ποιήματος; Αυτό το θέμα τι σημαίνει για εσάς; [Οδηγίες ΙΕΠ, 09.01.2020]

Γενική διατύπωση

Ερμηνευτικό σχόλιο: γραπτό σχόλιο που περιλαμβάνει την ανάπτυξη αφενός του βασικού, για τους/ τις μαθητές/-τριες, ερωτήματος / θέματος του κειμένου και, αφετέρου, την ανταπόκρισή τους σε αυτό. [Γλωσσάρι: ΕΜΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ]

Να διατυπώσετε το ερμηνευτικό σας σχόλιο για το ποίημα/αφήγημα κ.λπ.
[Οδηγίες ΙΕΠ, 09.01.2020]

Να γράψετε το ερμηνευτικό σας σχόλιο (120-150 λέξεις) για το ποίημα, εστιάζοντας στον διάλογο που αναπτύσσεται σε αυτό. [Κριτήρια ΙΕΠ, 2020]

Συναισθηματική κατάσταση

Να παρουσιάσετε τη συναισθηματική κατάσταση του, όπως αυτή εμφανίζεται στο κείμενο. Εννοείται ότι η γνώμη σας είναι ανάγκη να στηριχθεί σε δείκτες του κειμένου.
[Οδηγίες ΙΕΠ, 09.01.2020]

Εφαρμογή 1η

Βασικό θέμα

Ποιο είναι το βασικό θέμα που θέτει το ποίημα του Γ. Παυλόπουλου *Αντικλείδια*; (150-200 λέξεις)

Τα αντικλείδια

5 Η Ποίηση είναι μιά πόρτα ανοιχτή.
Πολλοί κοιτάζουν μέσα χωρίς νά βλέπουν
τίποτα καί προσπερνοῦνε. Όμως μερικοί
κάτι βλέπουν, τό μάτι τους ἀρπάζει κάτι
καί μαγεμένοι πηγαίνουνε νά μποῦν.
10 Ἡ πόρτα τότε κλείνει. Χτυπᾶνε μά κανείς
δέν τούς ἀνοίγει. Ψάχνουνε γιά τό κλειδί.
Κανείς δέν ξέρεي ποιός τό ἔχει. Ἀκόμη
καί τή ζωή τους κάποτε χαλᾶνε μάταια
15 γυρεύοντας τό μυστικό νά τήν ἀνοίξουν.
Φτιάχνουν ἀντικλείδια. Προσπαθοῦν.
Ἡ πόρτα δέν ἀνοίγει πιά. Δέν ἄνοιξε ποτέ
γιά ὅσους μπόρεσαν νά ἰδοῦν στό βάθος.
20 Ἴσως τά ποιήματα πού γράφτηκαν
ἀπό τότε πού ὑπάρχει ὁ κόσμος
εἶναι μιά ἀτέλειωτη ἀρμαθιά ἀντικλείδια
γιά ν' ἀνοίξουμε τήν πόρτα τῆς Ποίησης.
Μά ἡ Ποίηση εἶναι μιά πόρτα ἀνοιχτή.

Γιώργης Παυλόπουλος, *Ποιήματα*, 1943-2008, εκδ. Κίχλη

Βασικό θέμα

Η αέναη προσπάθεια / η δυσκολία του ανθρώπου να αποκαλύψει τα μυστικά και τη βαθύτερη ουσία της ποίησης και να εισέλθει στον μαγικό της κόσμο (ποίημα ποιητικής).

Κειμενικοί δείκτες

- Αλληγορία, υπαινικτικός λόγος, αμφισημία/πολυσημία λέξεων.
- Εικόνες: Η Ποίηση είναι μιά πόρτα άνοιχτή.
- Σύμβολα: κλειδί – αντικλείδια.
- Σχήμα κύκλου/επανάληψη: Μά ή Ποίηση είναι μιά πόρτα άνοιχτή.
- Μεταφορές: το μάτι τους αρπάζει κάτι.
- Παρομοιώσεις: τὰ ποιήματα... είναι μιά ατέλειωτη άρμαθιά αντικλείδια.

Ενδεικτική απάντηση

Το ποίημα, κατά τη γνώμη μου, πραγματεύεται την επαναλαμβανόμενη ανά τους αιώνες απόπειρα του ανθρώπου να γνωρίσει τη βαθύτερη ουσία της ποιητικής τέχνης και να κατανοήσει το μυστήριό της. Αυτή η προσπάθεια αποδίδεται με **αλληγορική** αφήγηση (Ποίηση = πόρτα) και την **εικόνα** της ανοιχτής πόρτας της Ποίησης («Η Ποίηση είναι μιά πόρτα άνοιχτή»), η οποία όμως κλείνει κάθε φορά που κάποιοι, κοιτάζοντας μέσα, γοητεύονται από τη μαγεία της («τό μάτι τους αρπάζει κάτι») και προσπαθούν να εισέλθουν. Αναζητούν, λοιπόν, σε ολόκληρη τη ζωή τους το **κλειδί**, **σύμβολο** της αποκάλυψης της φύσης και του χαρακτήρα της ποιητικής τέχνης, αλλά μάταια («Κανείς δεν ξέρει ποιος το έχει»).

Η πόρτα είναι κλειστή, γεγονός που φανερώνει τη δυσκολία κατανόησης της ουσίας της ποίησης. Αρχίζουν έτσι να φτιάχνουν **αντικλείδια**, **αμέτρητα ποιήματα**, για να μπορέσουν να περάσουν την πόρτα της και να αντικρίσουν τα μυστικά της. Κανείς όμως μέχρι σήμερα δεν την έχει ανοίξει, παρά τις άοκνες προσπάθειες. Το «ποίημα ποιητικής» ολοκληρώνεται όπως άρχισε (**σχήμα κύκλου**), με την υπενθύμιση/**επανάληψη** ότι «η Ποίηση είναι μια πόρτα άνοιχτή»· μια πόρτα που κινητοποιεί τη δημιουργικότητα και τη φαντασία των ανθρώπων, ώστε να ταξιδεύουν με τη μαγική δύναμη της ποιητικής τέχνης στο όνειρο. (193 λέξεις)

Εφαρμογή 2η

Βασικό ερώτημα – Προσωπική τοποθέτηση

Ποιο είναι το βασικό ερώτημα/θέμα του ποιήματος του Τάσου Πορφύρη *Το μαχαίρι*; Ποια είναι η άποψή σας για τον τρόπο με τον οποίο το αντιμετωπίζει το ποιητικό υποκείμενο; (150-200 λέξεις)

[Κριτήριο ΙΕΠ]

Το μαχαίρι

Τούτο το μαχαίρι είναι γερά μπηγμένο
Στα πλευρά μου ανάμεσα
Καμπουριάζω απ' τον πόνο
Παραμιλώ απ' τον πόνο
Δεν μπορώ να ρίξω ένα ρούχο πάνω μου
Δεν μπορώ να βγάλω το μαχαίρι ή
Να το σπρώξω βαθύτερα
Βολεύτηκα επί πλέον προσέχω
Πώς κάθομαι πού στέκω πώς
Κοιμάμαι μα ποιος ενδιαφέρεται;
Ο καθένας αγκαλιά με την πληγή του.

Τάσος Πορφύρης, περιοδικό *Μανδραγόρας*, τχ. 60 (Απρίλιος 2019)

Βασικό θέμα

Πώς πρέπει να αντιμετωπίζει ο άνθρωπος τον πόνο, τα «τραύματα» που προκαλούν τα προβλήματα της ζωής;

Κειμενικοί δείκτες

- Σύμβολο: *Μαχαίρι* - Εικόνα: *γερά μπηγμένο στα πλευρά μου ανάμεσα*.
- α' ρηματικό πρόσωπο: εξομολογητικός τόνος.
- Επαναλήψεις: *Καμπουριάζω απ' τον πόνο / Παραμιλώ απ' τον πόνο...*, *Δεν μπορώ... Δεν μπορώ...* (αισθητοποιείται η ένταση του πόνου).
- Ερώτημα ρητορικό: *μα ποιος ενδιαφέρεται;*
- Μεταφορές: *καθένας αγκαλιά με την πληγή του*.
- Διασκελισμός: *πού στέκω πώς / Κοιμάμαι*.

Ενδεικτική απάντηση

Πώς πρέπει να αντιμετωπίζει ο άνθρωπος τον πόνο, τα «τραύματα» που προκαλούν τα προβλήματα της ζωής; Το ποιητικό υποκείμενο εξομολογείται τον αφόρητο πόνο του και τον αισθητοποιεί εντονότερα με την επανάληψη: «Καμπουριάζω απ' τον πόνο / Παραμιλώ απ' τον πόνο». Πρόκειται για μια πληγή βαθιά στην ψυχή του. Γι' αυτό και την αισθάνεται σαν ένα «μαχαίρι μπηγμένο στα πλευρά ανάμεσα» και δεν διαθέτει τη δύναμη ούτε να το αφαιρέσει αλλά ούτε να δώσει οριστικό τέλος στο μαρτύριό του. Συμβιβάζεται, λοιπόν, με τον πόνο, τον υπομένει παθητικά, προσπαθεί να ζήσει με αυτόν («βολεύτηκα..., προσέχω πώς...») και αναζητά απλώς τρόπους να τον απαλύνει σε προσωπικό επίπεδο, καθώς συνειδητοποιεί την αδιαφορία των άλλων και τη μοναχική βίωση του πόνου στις κοινωνίες της αποξένωσης. Ωστόσο, η παραίτηση και η αποφυγή αντιμετώπισης αυτών που τον πληγώνουν συνιστά μια εσφαλμένη στάση ζωής, επειδή παγιδεύει το ποιητικό υποκείμενο στην αδράνεια και τη μοιρολατρία και δαιμονίζει το πρόβλημα. Η γενναία και ευθεία αντιμετώπιση όλων αυτών που μας προκαλούν πόνο είναι βέβαια δύσκολη, και συχνά επώδυνη. Είναι όμως αναγκαίος όρος για να πάρει ο άνθρωπος τη ζωή στα χέρια του, προϋπόθεση της ελευθερίας και της ευτυχίας του. (189 λέξεις)